

ного й професійного саморозвитку, самовдосконалення й самоздійснення.

Перспективи дослідження полягають у висвітленні педагогічних прийомів оптимізації формування компетентності саморозвитку студентів у науково-дослідній діяльності, самостійній роботі, а також у процесі виробничої практики.

Література

1. Бех І. Д. Цілісність особистості як теоретико-прикладна проблема / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2008. - № 2 (59). – С. 40-49.

2. Богуш А.М. Духовні цінності в контексті сучасної парадигми виховання / Виховання і культура. – 2001. – № 1. – С. 5-8.

3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики: Колективна монографія / Колектив авторів: Бібік Н.М., Ващенко Л.С., Локшина О.І., Овчарук О.В., Парашенко Л.І., Пометун О.І., Савченко О.Я., Трубочева С.Е. / Під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. - 112 с.

4. Компетентність саморозвитку фахівця: педагогічні засади формування у вищій школі: Монографія / О. О. Біла, Т. Р. Гуменникова, Н. В. Кічук, Я. В. Кічук, М. О. Князін, С. О. Рябушко, Є. А. Улятовська / За ред. Н. В. Кічук. – Ізмаїл: ІДГУ, 2007. – 236 с.

5. Кремень В. Людиноцентризм в освіті: філософія нових підходів / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2006. – № 1. – С. 7-18.

6. Лабиринты души / Августин Аврелий. Исповедь; Блез Паскаль. Письма к провинциалу. – Симферополь: «Реноме», 1998. – 416 с.

7. Маслоу А. Психология здоровья. Преодоление дефицита и стремление к развитию – два типа мотивации // Психология мотивации и эмоций / Под ред. Ю. Б. Гишнрейтер, М. В. Фомкиной. – М.: ЧеРо, 2002. - 752 с.

8. Мудрецы Поднебесной: Сб. / Лао-цзы. «Дао дэ цзин»; Конфуций. «Лунь юй»; Мо-цзы. «Мо-цзы»; Мэн-цзы. «Мэн-цзы»; Чжуан-цзы. «Чжуан-цзы»; Сюнь-цзы; Хань Фэй. – Симферополь: «Реноме», 1998. – 384 с.

9. Франкл В. Человек в поисках смысла: сборник: пер. с англ. и нем. / Общ. ред. Л. Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева; вст. ст. Д. А. Леонтьева. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.

10. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования / М. А. Холодная. – Томск: Изд-во Томского ун-та; М.: Изд-во „Борн”, 1997. – 392 с.

СТАН СФОРМОВАНOSTI ОСОБИСТІСНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

УДК: 378.013+15+370.711
Марусинець М.М.

У статті наведено результати дослідження стану сформованості особистісної складової професійної рефлексії майбутніх учителів початкових класів. Подано результати дослідження рівнів рефлексивності студентів залежно від організаційно-педагогічних та соціально-демографічних чинників.

Ключові слова: професійна рефлексія, особистісна складова професійної рефлексії, рефлексивність, майбутній учитель початкових класів, професійна підготовка.

СОСТОЯНИЕ СФОРМИРОВАННОСТИ ЛИЧНОСТНОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕФЛЕКСИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

В статье приведены результаты исследования состояния сформированности личностной составляющей профессиональной рефлексии будущих учителей начальных классов. Представлены результаты исследования уровней рефлексивности студентов в зависимости от организационно-педагогических и социально-демографических факторов.

Ключевые слова: профессиональная рефлексия, личностная составляющая профессиональной рефлексии, рефлексивность, будущий учитель начальных классов, профессиональная подготовка.

STATE OF FORMING PART OF THE PERSONAL PROFESSIONAL REFLECTION PRIMARY SCHOOL TEACHERS

The results of studying the state of formation of the personal professional reflection component of primary school teachers. Presents the results of studies on levels of reflexivity students depending on the organizational and educational and socio-demographic factors.

Keywords: professional reflection, personal component of professional reflection, reflexivity, primary school teachers, professional training.

Постановка проблеми

Отже, **мета** нашої роботи – визначити стан сформованості особистісної складової професійної рефлексії майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу

Дослідження стану сформованості особистісної складової професійної рефлексії майбутніх учителів початкових класів відбувалося відповідно до розробленої нами моделі професійної рефлексії [3] і було спрямовано на визначення рефлексивності як здатності до осмислення власного професійного досвіду. Крім того, ми враховували, що особистісними механізмами здійснення професійної рефлексії є локус контролю як здатність особистості покладати відповідальність за свої дії на себе чи оточуючих людей, а також креативність як здатність, за Е. Фроммом, дивуватися і пізнавати, вміння знаходити рішення у нестандартних ситуаціях, це - спрямованість на відкриття нового і здатність глибоко усвідомлювати свій досвід [6].

Усього в дослідженні взяли участь 1455 майбутніх учителів початкових класів, що навчалися у вищих навчальних закладах I-II рівнів та III-IV рівнів акредитації з різних регіонів України.

Рефлексивність визначалася нами за методикою А. В. Карпова [1], в основу якої покладена концепція автора, згідно з якою, рефлексивність виступає як особлива здатність, що визначає загальну ефективність усвідомленої регуляції

будь-якої психічної діяльності. При цьому для особи з розвинутою рефлексією така ефективність є досить високою, натомість як для особи з низьким рівнем рефлексивності властива не логічна послідовність розумових дій, а спонтанність, одномоментне, просторове перетворення ситуації тощо. Саме тому високий рівень рефлексивності майбутніх учителів початкових класів забезпечує успішність їхньої професійної рефлексії через розвинуту здатність до самоаналізу професійної діяльності і професійно важливих рис особистості, здатність до аналізу особливостей сприймання себе іншими в різних ситуаціях навчально-професійної діяльності.

При цьому ми враховували думку С. Д. Максименка, згідно з якою, важливим є одночасне «утримання» двох ліній розвитку – розвитку рефлексії і розвитку в площині активної діяльнійшої взаємодії людини зі світом, оскільки людина, яка зосереджується на собі, відсторонюючись від світу, є дисгармонійною, а її розвиток деформується. Такі люди не здатні до глибокої рефлексії і саморегуляції, дисгармонійно-поверхнева, безвідповідальна і неперспективна. Адаже така позиція визначає недостатність саморегуляції і кризи відповідальності, а особистість може бути зведена лише до зовнішніх проявів, маскуючи свою ідентичність у догматичному програванні соціальних ролей [2, 101]. Тому оптимальним, на наш погляд, слід вважати середній рівень розвитку рефлексивності.

За результатами дослідження рефлексивності майбутніх учителів початкових класів за методикою А. В. Карпова констатовано, що оптимальний, середній рівень рефлексивності мають 44,6 % студентів (табл. 1).

Таблиця 1
Рівні рефлексивності майбутніх учителів початкових класів
(за методикою А. В. Карпова)

Рівні рефлексивності	Кількість досліджуваних (v %)
Дуже низький	1,7
Низький	18,5
Середній	44,6
Високий	31,0
Дуже високий	4,2

Дуже низький і низький рівні рефлексивності властиві 1,7 % і 18,5 % досліджуваних студентів відповідно, а високий і дуже високий рівень рефлексивності – 31,0 і 4,2 % досліджуваних студентів відповідно.

Отже, більше 50 % досліджуваних студентів має неоптимальний рівень розвитку рефлексивності, при цьому половина з них не здатна до глибокої рефлексії, а інша половина – занадто занурюється в роздуми про себе.

Важливе значення рефлексивності як особистісної основи професійної рефлексії підтверджують результати дисперсійного аналізу, що демонструють зв'язок складових професійної рефлексії і рівня рефлексивності досліджуваних студентів. Так, наприклад, високий рівень сформованості емоційно-ціннісної складової відповідає середньому рівню рефлексивності ($p < 0,01$) (рис. 1).

Подібні результати встановлено й для інших складових професійної рефлексії.

Рис. 1 Зв'язок рефлексивності та рівнів сформованості емоційно-оцінної складової професійної рефлексії (за результатами дисперсійного аналізу)

На наступному етапі нашого дослідження за шкалою І-Е Дж. Роттера [5] було визначено особливості локусу контролю майбутніх учителів початкових класів як важливої передумови усвідомленої регуляції власної діяльності (табл. 2).

Таблиця 2
Рівні інтернальності майбутніх учителів початкових класів
(за шкалою І-Е Дж. Роттера)

Рівні інтернальності	Кількість досліджуваних (у %)
Дуже низький	4,2
Низький	21,4
Середній	50,8
Високий	19,9
Дуже високий	3,6

Як свідчать дані, наведені у табл. 2, оптимальний, середній та високий рівень інтернальності мають 50,8 % і 19,9 % досліджуваних відповідно. Такі студенти вважають, що більшість важливих подій в їхньому житті відбулися в результаті їх власних зусиль і, відповідно, прагнуть докладати зусилля для подальшого розвитку.

3,6 % досліджуваних мають надмірно високий рівень інтернальності, який не є оптимальним і може трансформуватися в стійку тенденцію до самозвинува-

чення і гіпервідповідальності за всі події в світі. Низький і дуже низький рівень інтернальності мають 21,4 % і 4,2 % досліджуваних відповідно. Такі студенти мають екстернальний локус контролю, не вірять в ефективність власних дій, очікуючи допомоги від сторонніх осіб, випадок тощо.

Ці дані підтверджують, зокрема, результати дослідження залежності вмінь і навичок досліджуваних прогнозу самоефективності в професійній діяльності від рівня їхньої інтернальності (рис. 2) [4].

Як впливає з даних, наведених у рис. 2, самоефективність студентів зростає із збільшенням рівня інтернальності, при цьому дуже високий рівень інтернальності супроводжується зниженням самоефективності майбутніх учителів ($p < 0,01$).

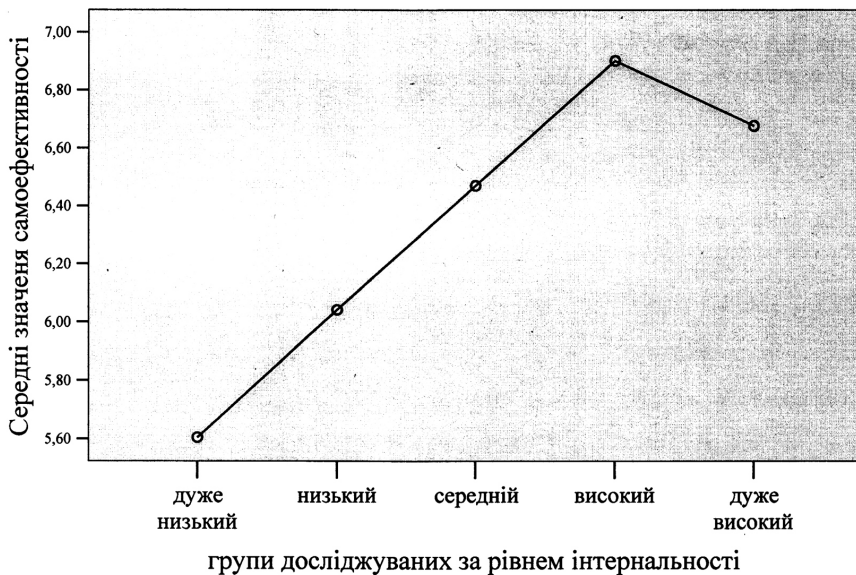

Рис. 2. Залежність вмінь і навичок досліджуваних щодо прогнозу самоефективності в професійній діяльності від рівня їхньої інтернальності (за результатами дисперсійного аналізу)

Наступний етап нашого дослідження передбачав визначення креативного потенціалу студентів за методикою Г. С. Нікіфорова [5], без якого, як це показано у наших працях [3], неможливо досягнення найвищого, креативного рівня розвитку рефлексивності (табл. 3).

З даних, наведених у табл. 3, випливає, що високий і дуже високий рівень креативного потенціалу мають лише 23,5 % і 2,8 % відповідно, середній рівень – 54,3 %, а низький і дуже низький – 17,3 % і 2,35 відповідно.

Таблиця 3
Рівні креативного потенціалу майбутніх учителів початкових класів
(за [5]).

Рівні креативного потенціалу	Кількість досліджуваних (у %)
Дуже низький	2,3
Низький	17,3
Середній	54,2
Високий	23,5
Дуже високий	2,8

Тобто, можна констатувати, що більшість студентів має досить хороший креативний потенціал як основи для розвитку професійної рефлексії і становлення в якості майбутнього вчителя початкових класів. Водночас, п'ята частина студентів має низькі показники креативного потенціалу і, отже, потребує особливої уваги у процесі професійної підготовки, відчуючи значні ускладнення у здійсненні професійної рефлексії.

На основі узагальнення результатів вищезазначених методик виокремлено студентів з високим, середнім, низьким рівнем сформованості особистісної складової професійної рефлексії (табл. 4).

До групи майбутніх учителів з високим сформованості особистісної складової професійної рефлексії (12,5 % досліджуваних) було віднесено студентів, які характеризуються оптимальним, середнім рівнем рефлексивності, інтернальним локусом контролю, мають високий рівень креативного потенціалу.

Таблиця 4
Розподіл студентів за рівнями сформованості особистісної складової професійної рефлексії майбутніх учителів початкових класів

Рівні особистісної складової	Кількість досліджуваних (у %)
Низький	16,7
Середній	70,8
Високий	12,5

Групу студентів з середнім рівнем сформованості особистісної складової професійної рефлексії (70,8 %) склали майбутні учителі початкових класів, які характеризуються переважно середнім або високим рівнем рефлексивності, середнім рівнем інтернальності, мають середній рівень розвитку креативного потенціалу.

До групи студентів з низьким рівнем сформованості особистісної складової професійної рефлексії (16,7 %) було віднесено досліджуваних, які характеризуються низьким або дуже низьким рівнем рефлексивності, екстернальним локусом контролю, мають переважно низький рівень креативного потенціалу тощо.

Таким чином, за результатами дослідження, високий рівень сформованості особистісної складової професійної рефлексії було констатовано лише у десятої

частини досліджуваних, переважна кількість студентів має середній та низький рівні вираженості даної складової професійної рефлексії.

Було встановлено *відмінності в рівнях* сформованості особистісної складової професійної рефлексії *майбутніх учителів початкових класів* залежно від ряду організаційно-педагогічних (етап і рівень професійної підготовки, рівень акредитації ВНЗ, денна чи заочна форма навчання) та соціально-демографічних чинників (вік, стать, регіон проживання) тощо.

Щодо *організаційно педагогічних чинників* сформованості особистісної складової професійної рефлексії за критерієм χ^2 констатовано статистично значущі відмінності або тенденції у рівнях її розвитку залежно від рівня акредитації ВНЗ та етапу професійної підготовки ($p < 0,05$, $p < 0,01$)

Так, встановлено статистично значущі відмінності у рівнях розвитку особистісної складової професійної рефлексії залежно від рівня акредитації ВНЗ (табл. 5).

Констатовано, що рівень розвитку особистісної складової вище у студентів, які навчаються у ВНЗ I-II р. а., порівняно із студентами, що навчаються у ВНЗ III-IV р. а. ($p < 0,01$).

Таблиця 5
Особливості рівнів сформованості особистісної складової професійної рефлексії майбутніх учителів початкової школи залежно від рівня акредитації ВНЗ

Рівні акредитації	Рівні особистісної складової (кількість досліджуваних у %)		
	Низький	Середній	Високий
ВНЗ I-II р. а.	11,5	67,8	20,7
ВНЗ III-IV р. а.	17,8	71,5	10,7

Дані, наведені у табл. 5, свідчать, що низький рівень розвитку особистісної складової мають 17,8 % досліджуваних, які навчаються у ВНЗ III-IV р. а., і лише 11,5 % – у досліджуваних, які навчаються у ВНЗ I-II р. а. Високий рівень розвитку особистісної складової встановлено у 20,7 % студентів з ВНЗ I-II р. а. і лише 10,7 – з ВНЗ III-IV р. а.

Отримані результати дозволяють висунути припущення про більшу увагу до формування професійної рефлексії у ВНЗ I-II р. а. і про необхідність посилення відповідної роботи у ВНЗ III-IV р. а. (див. 3.1-3.3).

Встановлено статично значущі відмінності у розвитку особистісної складової залежно від етапу професійної підготовки, насамперед, для бакалаврів: рівень сформованості особистісної складової зростає із просуванням студентів – бакалаврів на наступний етап професійної підготовки ($p < 0,05$), натомість, у магістрів статично значущих відмінностей у рівні знань щодо професійної рефлексії не виявлено (табл. 6).

Таблиця 6

Особливості рівнів сформованості особистісної складової професійної рефлексії майбутніх учителів початкової школи залежно від етапу професійної підготовки

Етап професійної підготовки	Рівні особистісної складової (кількість досліджуваних у %)					
	Низький		Середній		Високий	
	бакалавр	магістр	бакалавр	магістр	бакалавр	магістр
Початківці	21,8	7,0	70,9	87,3	7,3	5,6
Випускники	16,7	9,8	69,3	80,5	14,1	9,8

Щодо рівня і форми навчання статично значущих відмінностей у розвитку особистісної складової професійної рефлексії майбутніх учителів початкових класів виявлено не було.

Дослідження *соціально-демографічних чинників* особистісної складової професійної рефлексії з використанням критерію χ^2 дозволило констатувати статистично значущі відмінності у рівнях сформованості особистісної складової професійної рефлексії майбутніх учителів початкової школи залежно регіону проживання ($p < 0,01$), а на рівні тенденції – залежно від статі досліджуваних.

Так, визначаючи рівні сформованості особистісної складової професійної рефлексії майбутніх учителів залежно від регіону проживання, встановлено більш високий рівень знань у представників центрального регіону (табл. 7).

Таблиця 7

Рівні сформованості особистісної складової професійної рефлексії студентів залежно від регіону проживання

Регіон проживання	Рівні особистісної складової (кількість досліджуваних у %)		
	Низький	Середній	Високий
Центральний	15,1	77,8	7,1
Західний	10,4	71,2	18,4
Східний	10,7	78,6	10,7
Південний	38,3	54,7	7,0

З даних, наведених у табл. 7, випливає, що високий рівень розвитку особистісної складової професійної рефлексії констатовано у 18,4 % досліджуваних із західного регіону, в той час, як в інших регіонах такий рівень має значно менша кількість досліджуваних, особливо, у південному та центральному регіонах. Натомість, низький рівень розвитку особистісної складової частіше зустрічається у представників південного регіону країни (38,3 % досліджуваних), у той час, як у західному регіоні такий рівень виявлено лише у 10,4 % досліджуваних студентів.

Щодо статі досліджуваних на рівні тенденції встановлено, що майбутні вчителі жіночої статі мають дещо вищий рівень розвитку особистісної складової, ніж чоловіки. Щодо віку майбутніх учителів статистично значущих відмінностей у рівнях розвитку особистісної складової професійної рефлексії виявлено не було.

Висновки

Встановлено недостатньо високий рівень розвитку особистісної складової професійної рефлексії у переважаючій кількості майбутніх учителів початкових класів, що, зокрема, виявляється у наявності в них неоптимального рівня розвитку рефлексивності, коли половина з даних студентів не здатна до глибокої рефлексії, а інша половина занадто занурюється в роздуми про себе, що, в свою чергу, може зумовити ускладнення в осмисленні та прогнозуванні реалій свого професійного становлення.

Про необхідність посилення уваги до розвитку особистісної складової професійної рефлексії майбутніх учителів свідчать також констатовані у результаті дослідження відмінності у рівнях сформованості особистісної складової професійної рефлексії майбутніх учителів залежно від ряду організаційно-педагогічних (етап професійної підготовки, рівень акредитації ВНЗ) та соціально-демографічних чинників (регіон проживання й стать досліджуваних).

Література

1. Карпов А.В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики / А.В. Карпов // Психологический журнал. – 2003. – Т. 2, №5. – С. 45-57.
2. Максименко С. Д. Генезис существования личности / С. Д. Максименко. – К. : КММ, 2006. – 240 с.
3. Марусинець М. М. Модель професійної рефлексії вчителя початкових класів / М. М. Марусинець // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. праць / ред. кол. В.В. Олійник (голов. ред.) [та ін.]. – К. : Геопринт, 2009. – Вип. 13, Ч. 1. – С. 32–38. – (Ун-т менедж. освіти АПН України, Асоц. безперерв. освіти дорослих).
4. Митина Л. М. Психология конкурентоспособной личности / Л. М. Митина. – М. : МПСИ, 2002. – 400 с.
5. Практикум по психологии менеджмента и профессиональной деятельности: учеб. пособие / Под ред. Г. С. Никифорова, М. А. Дмитриевой, В. М. Снеткова. – СПб. : Речь, 2003. – С. 190-208.
6. Фромм Э. Бегство от свободы. / Э. Фромм ; пер. с англ. Ф. Швейник. — М. : Прогресс, Универс, 1995. — 253 с. — (Б-ка зарубежной психологии).

ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЩОДО ВИХОВАННЯ ПОВАГИ ДО БАТЬКІВ У СІМ'Ї

УДК 37.018
Швецова І.В.

У статті розглянуто питання родинних відносин у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського у контексті формування поваги до батьків. На основі аналізу поглядів педагога визначено систему виховання поваги до батьків у сім'ї.

Ключові слова: повага до батьків, сімейне виховання, родинні відносини.

В статье рассмотрен вопрос семейных отношений в педагогическом наследстве В. О. Сухомлинского в контексте формирования